

ÉRINTÉS TIBORC „LELKIÖSMERETE”

GAUSZ ANDRÁS

Ez a rövid előadás kísérlet. Tiborc egyik lépését próbálja meg, egy szabad interpretáció keretei között, filozófiai gondolatokkal összegyúrni. Jó tollú klasszikusaink ugyanis birtokában voltak valaminek, amivel a magyar filozófia, jelen sorok írójának véleménye szerint, mind ez ideig nem rendelkezett. Érinteni tudták azt a valóságot, amelyben éltek. Beleláttak a társadalom belső szerkezetébe. A magyar filozófia ezzel szemben csak népszerű, félig megemésztett, importált eszméket követett. A filozófia a társadalom szerkezetébe való belepillantást a messzi múltban a teológia, a közelmúltban szinte kizárólag a politika szolgálóleányaként vállalta magára. Korunkban sincs másként! A filozófia szolgálóleány. Egy szűk „elit” ügye. L’art, pour l’art. A filozófusok csak értelmezni, nem pedig megváltoztatni akarják a világot. Hűen kiszolgálják valamilyen ideológiát, valamilyen eszmét. Senkit sem akarnak megbántani. Tudományt művelnek.

Joggal illeti hódolat azokat a magyar művészeket, akik érinteni tudták, illetve érinteni tudják a honi valóságot. Akik nem nézték, és nem nézik, megbántanak-e valakit. Ha boldogulni akarunk, tisztán kell látnunk. Mindenbe bele kell pillantanunk. Környező világunkba is, önmagunkba is. Minden hierarchia, még az akadémiai hierarchia természetét is tisztán kell látnunk. (Ez utóbbira egyébként a *Mézga család* című magyar rajzfilm szolgált kitérő példával! Mert ugyebár tehetségekben nálunk, mint ahogyan sohasem volt, ma sincsen hiány!) Igaz, tisztán látni nem könnyű feladat. Sokszor nem is hálás. Könnyebb a kor uralkodó eszméinek sorába állni, és csak arról beszélni, amiről nagy nyilvánosság előtt beszélni szoktak.

I.

FOGALMAINK, egy derék német filozófus szerint, funkciókon alapulnak. Nem csak betűk sorakoznak fel, amikor leírunk egy szót, nem csupán hangok artikulálódnak, amikor kimondunk egy gondolatot. Fogalmaink – így e derék német filozófus – szabályok. Elrendeződik, besorolódik alattuk mindaz, aminek el kell rendeződnie, és be kell sorolódnia. Rend teremődik.

Igaz, létezik olyan szóhasználat is, amelyben a szavak, bár rendet teremtenek és besorolnak, mégis elsősorban a szavak kedvéért kimondott szavak. Ebben a szóhasználatban, legalábbis ami az esztétikumot illeti, nem rendeződik el semmi. A rend a *comprehensio logica* szintjén állapodik meg.

II.

TIBORC tolvajlásra szánta rá magát. Tanítója, az éhség, így szólt: „Tiborc! Asszonyod beteg! Gyermekeid éheznek! Légy tolvaj! Kelj fel, és lopj!” És Tiborc hallgatott tanítójára. Elhatározta, hogy lopni fog. Elvegyült tehát a királyi udvar körül tömörülő sokadalomban, besurrant egy asztalokkal, ételekkel teli terembe, majd néhány falatra rátette kezét. De Tiborc rossz tanítványnak bizonyult. Tette meghiúsult; nem lopott. Nem azért, mert lelepleződött. Valami megbénította kezét. Szerencséjére megjelent régi ismerőse, Bánk. Új lehetőség kínálkozott. Minek lopni, ha koldulni is lehet! Tiborc Bánk után osont.

III.

A *COMPREHENSIO AESTHETICA* alapjaiban különbözik a *comprehensio logicatól*. Az első érinteni szándékozik valamit, amikor olyasvalami alá akar besorolni, ami tulajdonképpen nem is fogalom, az utóbbi fogalom alá óhajt besorolni. Ez utóbbinak igazából nem kenyeré az érintés.

IV.

MI BÉNÍTOTTA MEG Tiborc kezét? Egressy Béni, úgy tűnik, megoldotta a talányt. Tiborc nála, tolvajlásra vonatkozó elmaradt tettét, e szavakkal indokolta meg:

*„A lelkiösmeret
Nem vitt rá engemet.”*

Bánk pedig, miután végighallgatta a hosszú panaszt, egyetértően bólogatott:

*„A lelkiösmeret
Nem vitt rá tégedet.”*

Tiborc tehát nem lett tolvaj. Asszonya beteg volt, de Tiborc, mert nem lopta el az asztalon heverő falatokat, nem segített asszonyán. Gyermekei éheztek. De Tiborc, mert nem élt az alkalom kínálta lehetőséggel, gyermekein sem segített. Tiborc „lelkiösmerete” megmentette Tiborc becsületét.

V.

GONDOLATOK többféle módon osztályozhatóak. Akár két csoportba is sorolhatjuk őket. Önkényesen. Az elsőbe példának okául azokat gyűjthetjük, amelyek valóban fontos dolgokat neveznek néven. A másodikba meg azokat, amelyek csupán a gondolatok kedvéért szólnak meg. Ez utóbbiak igazán

fontos kérdéseket alig, vagy egyáltalán nem érintenek. A legtöbbször, bevallva, bevallatlanul, a semmiről szólnak.

Annak eldöntése persze, hogy mi fontos, és mi nem fontos, nem mindig egyszerű feladat. Ha nem vagyunk elég körültekintőek, az ilyen kérdések könnyen bonyodalmakhoz vezethetnek és komoly fejtoréseket okozhatnak. De hát a költők épp azért költők, az írók épp azért írók, mert pontosan néven nevezik a dolgokat. Joggal várjuk el tőlük, hogy különbséget tegyenek fontos és nem fontos dolgok között! Joggal várjuk el ezt még akkor is, ha egyébként nyilvánvaló, hogy az írók és költők említett képessége egyáltalán nem garantálja a főnti megkülönböztetés iránti őszinte szándékot. Vannak ugyanis korok, amikor nemcsak hálátlan dolog pontosan fogalmazni, de egyenesen kockázatos is.

Szavainkkal tehát érinthetünk dolgokat. De beszélhetünk velük a semmiről is. Ez utóbbi esetben, mert ugyebár az értelmes beszéd látszatát ekkor is fenn kell tartanunk, mondandónkra különösen oda kell figyelniünk. Fontos, ha már mondanivalónk nincsen, legalább jó stílusunk legyen. Szép és elegáns. Jó, ha a mondataink nagy elméletekre, ismert és ismeretlen szaktekintélyekre hivatkoznak. Ismertekre azért, hogy mindenki láthassa, otthonosan mozgunk a szakirodalomban, ismeretlenekre meg azért, hogy még olvasottabbnak látszódjunk, mert hogyha esetleg mégis valakiben kételyek támadnak okfejtéseinkre vonatkozóan, látva nem mindennapi műveltségünket, kételyét saját olvasatlanságának tudhassa be. Jó, ha ilyenkor mondataink hosszúak és bonyolultak. Ha idegen szavakkal, idegen nyelvű citátumokkal teletűzdeltek. Lehetőleg olyanokkal, amelyeket senki sem ért. Hadd érezze minden kételkedő, milyen kockázatoknak teszi ki magát akkor, ha ahelyett, hogy maga is a semmivel foglalkozna, velünk akar vitába keveredni!

VI.

MIÉRT hozakodott elő Tiborc „lelkiismeret”-vel? Mire való egyáltalán az olyan lelkiismeret, amely a főntiekben említett kiábrándító viszonyok ellenére csak még inkább gyötri az embert? Mi több, nemcsak gyötri, de egész családját is a nyomorba taszítja? Micsoda egyáltalán a lelkiismeret?

VII.

A FÖNTIEKBEN már említett derék német filozófus szerint a lelkiismeret ítélőszék. Belső vádló és belső védő egyetlen individuumban. Bíró. A vádlónak és védőnek ebben az esetben – így e derék filozófus – „dinamikus közösség”-et kell alkotniuk. Ez a következőt jelenti: a vádló argumentumainak ítéleteket módosító okokként kell megjelenüniük a védő gondolatrendszerében, illetve fordítva, a védő argumentumainak a vádló ítéleteit kell módosíta-

niuk. A vádló és védő tehát, akarják vagy nem akarják, dialogizálásra kényszerülnek. Hatniuk kell egymásra. Abban az esetben, ha a vádló nem tud hatni a védőre, illetve ha a védő nem tud hatni a vádlóra, a közösség nem hívható dinamikusnak. Az individuum belső harmóniája megbomlik: az egyik fél a másik fölé kerül. „Communio” lesz az eredeti „commercium”-ból. A lelkiismeret ilyenkor, védelem vagy vád híján, szükségszerűen elnémul. Ahhoz tehát, hogy ne legyen némaság, mind a vádlónak, mind a védőnek függetlennek kell lennie. A lelkiismeret ugyanis az embert csak önnön függetlenségében képes megszólítani. Ha nem természetes ez a függetlenség, félő, hogy igazából nem is a lelkiismeret szólal meg. Inkább csak valamilyen kényszernek, kényszercselekvésnek engedelmeskedünk.

Csakhogy hibát követünk el, ha a vádló függetlenségét túl komolyan vesszük. Hiszen a lelkiismeretben a védelembe vett és megvádolt fél ugyanaz a személy. Az, akiben vádló és a védő, illetve maga az ítélőszék is benne lakozik. A vádló ennek okán, ha nem formáljuk önálló szubsztanciává, ha nem emeljük valamilyen isteni rangra, mert érdek fűződik hallgatásához, könnyen elhallgattatható. Nincs olyan bűn, amelynek ne lehetne védelmére kelni. Az individuum, ha szorult helyzetbe kerül, szinte szükségszerűen védelmébe veszi önmagát.

VIII.

TIBORC okfejtéseiben nem küzdött egymással védő és vádló. Mindaz, ami vele történt külső okok lenyomataként jelent meg tudatában. Nem érezte magát függetlennek. Lelkiismeret melletti argumentációja így, amennyiben igazza van az említett derék német filozófusnak, több mint problematikus. Tiborc ugyanis áldozat. Nincs, aki megvádolhatja őt. Az áldozat ugyanis, lényege szerint, megvádolhatatlan. Tibornak csak védője van. Mi több: ő maga, akit a lelkiismeretének a főnti koncepció szerint vádolnia kellene, saját védelmében maga is a potenciális vádló kíméletlen vádlója:

*„Kerestem munkát s nem lelék!
Mert a meránok, jól emlékezem,
Mikor magyar hazánkba jöttenek,
Kitúrták innen a becsületet.
Én is gazember lennék szívesen,
De már késő, megőszült fejem.”*

Tiborc sorsát tehát kizárólag a körülmények alakítják. Cselekedetei nem saját tettei. Még eltervezett tolvajlása sem a sajátja:

*„Tanítóm az éhség,
Mely lopni kényszerít.”*

IX.

A LELKIISMERET kérdéséről a XX. században is mondtak fontos dolgokat. Egy derekasnak, de a derekasságot illetően problematikusnak is mondott német filozófus megállapításai például a tudós intelligencia körében sok-sok kérdésben, a lelkiismeret kérdésében pedig kiváltképp, nagy népszerűségnek örvendenek. Nos, ez a XX. századi német filozófus többek között világra való behajítottaságról (belevetettségről), bűnre való eltökéltségről beszélt. Azt állította, hogy az említett behajítottaságból, illetve eltökéltségből fejthető meg a lelkiismeret igazi titka. No, és persze ennél többet is állított! Egy autentikus lét lehetőségességéről regélt. Fel kell tennünk egy ilyen lét lehetőségességét! Mert világunkba behajítva ugyebár, úgy tűnik, csak egy inautentikus létben lehetünk benne. Egy olyan létben, amely, mert beléje hajítva találjuk magunkat, nem a miénk. És mégis hozzá igazodunk. Úgy tesszük benne dolgunkat, mint ahogyan a dolgokat a világban általában tenni szokták. Csak azt tesszük benne, amit egyáltalán tenni lehetséges. Lelkiismeretünk ebben a világban, mert mindazt, amit teszünk, okkal tesszük, meg sem szólalhat. Ha pedig mégis megszólal, könnyen elaltatható. Ha alaposabban megfontoljuk a dolgot, ilyen körülmények között igazából még bűnöket sem követhetünk el. Hogyan is lehetnénk bűnösök, amikor csak azt tesszük, amit egyáltalán tenni lehetséges?

Ha azonban az autentikus lét nem csak szép rege, színre léphet a lelkiismeret. Azt mondhatja, azt súghatja, bűnösök vagyunk. Bűnösök, mert valaminek leraktuk az alapjait, mert valaminek az alapjai lettünk. Mégpedig olyasminek raktuk le az alapjait, aminek nem akartuk lerakni az alapjait; aminek nem akartunk az alapjai lenni. Bűnösök vagyunk, mert egy tőlünk idegen világ rendjének engedelmességek cselekedtünk. A lelkiismeret tehát bűnösségünket érzékeltetve szólal meg. Azáltal létezik, hogy bűnösnek érezzük magunkat.

X.

NOS, TIBORC ezen XX. századi filozófus okfejtéseit tanulmányozva, így okoskodhatott volna: „Én is egy világba behajított létező vagyok. Egy olyan létező, akinek ráadásul asszonya beteg, akinek gyermekei éheznek. Bennem lenne az igazi Grundja annak, ha a király gazdagon terített asztaláról ellopnék néhány falatot? Hogyan is lehetnék én bűnös? Én túrtam ki tán környező világunkból, korunkból a becületet, és nem a meránok?” Tiborc, amint ez az Egressy Bénitől már idézett részekből világosan látható, nem önnön autentikus létének, hanem önnön környező világának embere. „Entwurf”-jai kizárólag „Geworfenheit”-jének részei. Bűnös akkor sem lehetne, ha az eléje került falatokat ellopta volna.

Szegény Tibore! Nem lopta el az eléje került falatokat! Mégis tolvaj lett! Nem falatokat lopott, önnön önállóságának, autentikus létének hitét lopta el. Lelkiismeretet lopott.

XI.

LUDWIG VAN BEETHOVEN 1827-ben az alábbi szöveggel küldte nyomdába Op. 131-es cisz-moll vonósnégyesének kéziratát:

„Viertes Quartett von den Neuesten für zwei Violinen, Bratsche u. Violoncell. Zusammengestohlen aus Verschiedenen; Diesem und Jenem!”

Magyarul:

„Negyedik kvartett a legújabbakból. Két hegedűre, brácsára és csellóra. Különböző helyekről összelopkodva! Innen és onnan!”

Beethoven tolvajlásával pusztulásra ítélt témákat mentett meg az örökkévalóságának. Lelkiismereti gondok, tolvajlása miatt, nem gyötörték.

XII.

A TIBORCI LELKÜLET újraformálása korunk egyik fontos, talán legfontosabb társadalmi eseménye. Pedig erre az újraformálásra az égvilágon semmi szükség sincsen. Ez a lelkiület ugyanis itt van. Fennmaradását semmi sem veszélyeztetheti. Egy dinamikus közösség lehetőségessége sem. Egy autentikus lét iránti igény sem. A dinamikus közösség kérdése pusztán önmagában is csak értetlenséget okozna. Ez a problematika ugyanis még a szűk értelemben vett „filozófus szakmá”-n belül sem él. Az autentikus lét, mint kérdés a honi filozófiai okoskodásokban természetesen jelen van. De kizárólag egy „tudomány”-t művelő, nagyon szűk „szakmai elit” ügyeként.

XIII.

A XVIII. század végén, a XIX. század elején, sok-sok derék filozófus között, élt egy minden kétséget kizáróan derék német filozófus is. Derekasságát illető kételyekről valóban komolynak vehető észrevételeket a filozófiatörténeti literatúra eddig tudtommal nem említett.

Nos, ez a derék német filozófus, sok-sok bölceleti probléma megvitatása során kitért az uralom és szolgaság természetének vizsgálatára is. Azt állította, hogy a szolgálai tudat kialakulása lényegében az elismerésért folyó harcra vezethető vissza. Egy súlyos, komoly dologra gondolt. Úgy vélte ugyanis, hogy az elismerésért való küzdelem egy életre-halálra szól harc. Ahol pedig

életéről és halálról van szó, jobb, ha félretesszük a tréfát. Hogyan jön tehát létre ez a harc?

Az ember fiatalon tán még teljesen önállónak gondolja magát. Amíg nincs benn az élet tényleges küzdelmeiben, úgy véli, végigküzd minden harcot. Törekvéseit valószínűleg becsületesnek, az akadályokat legyőzhetőnek találja. Előbb-utóbb azonban mindenkinek benő a feje lágya. Rájön, hogy az életre-halálra szóló harc komoly veszélyekkel járhat. Más úton közelíti meg tehát céljait. Életét védi. Megpróbálja elkerülni az összeütközéseket, megpróbál nem beszállni a harcba. Megpróbál kompromisszumokat kötni. Ha kell, mert ugyebár nagyon veszélyes a küzdelem, még önnön öntudatának elismertetéséről is lemond. Beletörődik abba, hogy önállótlan lesz. Konfliktusok helyett a békét választja. A szolgálai létet. A szolga tehát e derék német filozófus szerint nem annyira az úr által, hanem saját ki nem vívott harca, önmaga által lesz szolgává.

XIV.

TIBORC HAZÁJÁBAN régtől fogva béke honol. A mindennapokban és a szellemi életben is. Mindenki szereti a békét! Mindenki békét akar! Még az olyan vitákban gyökerező tudományok művelői is, mint amilyen a filozófia, békét akarnak. Csak néhány író kavarta, néhány filmes kavarja fel olykor-olykor a port. Tiborc például Katonánál, *Szerb Antal* szerint, túl szabad. Jelleme a lázadás megtestesítője. Szerb a kormány „különös szórakozottságá”-nak tudta be, hogy Katona drámájának előadását egyáltalán engedélyezték. Ki tudja – tette hozzá –, ha ma írta volna a Bánk bánt Katona, a színházi cenzúra szó nélkül hagyná-e ennek minden sorát. A tiborci jellem újraformálására tehát az égvilágon semmi szükség sincsen.

XV.

A VILÁG Szerb Antal óta, Egressy Béni és Katona József óta sokat változott. Megváltozott minden! Korunk valóban a szabadság korszaka! Korunkban Tiborc is szabad. Ő is a szabadság korszakának gyermeke. Tolvajlásra már nem szánja rá magát. Minek lopni, ha koldulni is lehet!

Tiborc korunkban pályázatokat ír. Azt gondolja, akkor végzi jól feladatát, ha hibátlanul tölti ki pályázatát. Nagyon sokan vélik úgy, hogy ilyenkor végzik jól dolgukat. Örülnek, ha eredményesek. Ilyenkor úgy érzik, pályázatuk elnyerésével elismerik erőfeszítéseiket. Ha pedig nem sikeresek, egy kicsit természetesen búslakodnak. Ilyenkor udvariasan közlik a pályázókkal, közlik Tiborccal: „Túl sok jó pályázat érkezett!” Pedig mennyivel egyenesebb lenne, ha mint egykoron Bánk, ma is így válaszolnának: „Túrd békében, jobbagy sorsodat!”

Ha Tiborc túl hosszú panaszba kezd, a válasz akkor is udvarias: „A reformok elkerülhetetlenek!” –Pedig mennyivel egyenesebb lenne, ha mint egykoron Bánk, ma is ezt vágnák oda a búslakodónak: „Haramja légy, úgy segíts a bajon!” De hát a világ Katona és Egressy óta sokat változott!

XVI.

PIERRE PAULO PASOLINI *Salójának* végén a kor kulturális ideáit megtestesítő „hóhérok” éles borotvával levágják egy földre kifeszített ember nyelvét. Aki nem képes azonosulni kora ideáival, annak nyelve természetesen levágatik. Így volt ez a messzi múltban, így van ez a jelenben, és megjósolható, így lesz ez a jövőben is.

Korunkban azonban senki nyelvének levágására sincsen szükség. Korunkban már a hóhérok sem igazi hóhérok. Csak a magas kultúrájú intelligencia egyes kiemelt képviselő alapítványok vezetői, filmproducerek, média-sztárok, minisztériumokban dolgozó magas beosztású bürokraták visznek végbe olykor-olykor, a piac törvényeinek engedelmességgel, egyfajta szükségszerű, ám teljesen „ártatlan” kulturális hóhérmunkát. Pasolini képsorai, mai szemmel nézve, brutálisak. No, és persze fölöslegesek is! Minek mások nyelvének levágását mutogatni olyanoknak, akik, mielőtt megszólalnának, százszor-ezerszer meggondolják, mit mondanak!

*„A tavasz vidám arca
Föltárulkozik a világnak.”*

Pierre Paulo Pasolini *Salójának* egy másik képsorában, más hóhérok, hegyes késsel, egy emberek által kifeszített ember szemét vágják ki. Pasolini ezen képsorai, mai szemmel nézve, szintén brutálisak. Olyannyira brutálisak, hogy egyesek még meg is botránkoznak rajtuk. Korunkban természetesen ilyen képsorokra sincsen szükség! Minek mások szemének kivágásáról képet mutogatni olyanoknak, akik tudják, nagyon jól tudják, mit szabad, és mit nem szabad meglátniuk?

*„A tavasz vidám arca
Föltárulkozik a világnak.
A könyörtelen tél
Vesztesként menekül.”*